

анкетата за Е. Станев сп. „Иностранна литература“ писа: „Тази серия е непосредствено свързана с основната дейност на литературния институт — създаването на пълна история на българската литература.“ А съветската литературоведка Е. Варварина пише: „Книгата дава илюзия за живо общуване с Е. Станев. Точно възпроизведените беседи способствуват за всестранно разкриване на характера, темперамента, предават особеностите на неговата реч, маниера му на изразяване — с една дума, разкриват писателската природа в цялата ѝ сложност.“

В чешкото сп. „Творба“ известният българист проф. д-р Зденек Урбан рецензира анкетата за В. Иванов. След като изразява съжалението си, че в Чехословакия книги от този жанр „ние все още нямаме“, той заключава: „Книгите от този вид имат своя вътрешна художествена структура, доста своеобразна, но винаги изградена така, че да покаже общия стремеж: да се изгради автопортрет на писателя, за да бъде обяснен неговият жизнен и творчески път. . . По такъв начин възниква една увлекателна и ценна книга, която между другото в много отношения задълбочи досегашните ни познания за българския културен живот през последните шест десетилетия изобщо.“

Днес е все още рано да се правят категорични изводи и оценки — както за стореното, което продължава да се досътворява, така също и за онова, което предстои да бъде направено. Но все пак налице са два момента, които са безспорни.

На първо място, че литературните анкети са едно богатство и обогатяване на нашата духовна култура. От него ще се ползват не само съвременниците, но и ония, които идат след нас. И на второ място, факт е, че нашата културна и литературна общественост прие анкетите и по този начин поопри тяхното съществуване и развитие. Преди десет години малцина познаваха жанра литературна анкета. Днес терминът трайно навлезе в литературното ни всекидневие. А това означава, че анкетите се включиха в духовния свят на читателите. Един акт на признание, който задължава много.

КРИТИЧЕСКА ПРЕЦЕНКА

Александър Йорданов

Поредицата „Литературни анкети“ на Института за литература при БАН представлява новаторско продължение на традициите на литературното анкетиране, положени у нас от литературоведи като Иван Шишманов и Михаил Арнаудов. В методологически аспект поредицата значително осъвременява и многостранно функционализира някогашната психобиографична „разпитна метода“. За разлика от миналото тя до голяма степен потиска претенциите на психологията на литературното творчество по отношение на „магията на творческия процес“ и поставя своя методологически акцент върху цялостното и изчерпателно изследване на житейския и творческия път на анкетирания. По този начин анкетите допълват и коригират литературно-историческото познание, обогатяват го не само с езика на фактите, но и с езика на личнотворческата интерпретация. Те имат амбицията да погледнат от „нов“ зрителен ъгъл житейското и творческото битие на редица видни представители на художествената ни интелигенция и да документират техните възгледи, оценки, мнения по проблеми от естетически, литературно-исторически и социален характер. Заедно с това анкетите извеждат на „бял свят“ от мрака на забравата огромно количество специфично литературоведски документален материал, резултат както от личните спомени на анкетирания, така и от целенасочената подготвителна изследователска работа на анкетатора. В тях оживяват чрез личното субективно виждане и отношение важни моменти от националната литературна и социокултурна история. Очертават се „портретите“ на повече или по-малко известни творци и приятели на литературата от близкото и по-далечното минало, много от които нямаха, за добро или за лошо, щастливата съдба да доживеят до днешното освободено от научни предразсъдъци и обществени спънки отношение към литературното наследство. Така огромният историографски и психобиографичен материал, който съдържат литературните анкети, е сам по себе си и оценка за тяхната културно-историчес-

ка и литературно-изследователска стойност. Но заедно с това големият научен и обществен успех на поредицата се дължи и на теоретически преосмислената методология. В теоретически и практически аспект усилията очевидно са насочени към методологическа комплексност на изследователския подход, който не се самозатваря в границите на „чисто“ литературоведската проблематика, в изследването на психологията на творческия процес, а се стреми към цялостно проучване на творческата личност в нейното светоотношение, нравствени принципи, обществени и литературни възгледи. Така пренебрегваните някога въпроси около творческия процес днес намират функционална интерпретация и, обратното—въпросите за спецификата на творческия акт, въпросите за творческата личност и нейната индивидуална психология се решават върху далеч по-сложен и многостранен културно-исторически и психологически терен, решават се като иманентно присъщи за индивидуалната и социалната творческа психология. А обстоятелството, че в редакционната колегия на поредицата са включени едни от най-видните наши литературни историци — акад. Г. Цанев, проф. Ст. Каролов, проф. Т. Жечев, ст. н. с. Иван Цвѣтков и ст. н. с. Ив. Сарандев, показва недвусмислено не само отговорността, но и надеждите, които се възлагат на проблемната група „Литературни анкети“ от научния колектив при Института за литература, респективно от цялата наша културна и научна общественост.

Досега са излезли анкетите на Иван Сарандев с Емилиан Станев, на Михаил Тошков с Ламар, на Катя Янева с Александър Геров, на Стефан Коларов с Георги Караславов и Младен Исаев, на Катя Бъклова с Андрей Гуляшки, на Весела Янева с Добри Жотев, на Лилия Димитрова с Чудомир, на Румяна Дамянова с Илия Волен, на Благой Димитров с Давид Овадия, на Вера Балабанова с Теодор Трайнов, на Бистра Ганчева с Калина Малина, на Драган Ничев с Генчо Стоев, на Людмила Григорова с Крум Григоров, на Йорданка Стефанова с Вичо Иванов, на Тодор Янчев с Иван Мартинов. Внушителни не само като количество, но и като научно постижение, всички те дават представа за задълбочеността и творческата добросъвестност на участниците в литературното анкетиране.

Отделно внимание заслужава проблемът за възприемането на поредицата от различни социални групи. Наблюденията биха показали до каква степен една привидно „чисто“ научна потребност се превръща в увлекателно културно-историческо четиво, в своеобразно приключение на духа още повече, че най-добрите от анкетите притежават много от качества на биографичния роман и впечатляват с умението и на анкетирания, и на анкетатора да поддържат непрестанно читателския интерес към анкетния автобиографичен, творчески или културно-исторически „сюжет“.

В поредицата „Литературни анкети“ са застъпени всички традиционни за този тип изследване въпроси. Подробно е изследвана житейската биография на анкетираните — родословието, детството, годините на учение и първите литературни прояви, общокултурните и специфично литературните интереси, родните и чуждите социални и литературни влияния, литературните приятелства и обществено-литературните кръгове, личните и социални поводи за създаването на отделни произведения, непубликуваните или замислени произведения. Индивидуалният принос на анкетатора е в научнометодологическото му право да се съобрази с „програмните“ изисквания и същевременно творчески да ги „наруши“, когато конкретният изследователски факт прави това възможно и необходимо.

Постиганията по отношение на прилагането на „програмната“ част от анкетната методология са безспорни. Те проличават както в събрания документален материал, свързан пряко с психобиографията на личността, така и в споделените мисли върху актуални въпроси на националното обществено-литературно развитие (особено ценни са данните, засягащи периода на 30-те и 40-те години, както и годините непосредствено след Деветосептемврийската социалистическа революция). Значението на този историографски материал изпъква още по-ярко, като се има пред вид „реалната потребност“, на която отговарят анкетите — написването на многотомната история на българската литература. Висока оценка заслужават онези от анкетите, в които анкетаторът е успял да преодолее бариерата на „запознанството“ с писателя и го е подтикнал към непринудено и искрено споделяне и творческо разсъждаване върху изминатия житейски и литературен път. В тези анкети се откроява най-убедително и н и д и в и д у а л

ността на твореца. За съжаление не всички от анкетаторите са постигнали това и точно тук трябва да се търси и линията, която отграничава сполуките от несполуките в поредицата. Ще онагледя този водораздел само с един пример. В анкетата на Иван Сарандев с Емилиян Станев творчески е овладяна „разпитната метода“ и големият писател се е увлякъл в хода на спонтанната беседа и откровения диалог. В предговора към анкетата Ив. Сарандев акцентува върху „новото“ в метода: „Диалогът — пише той — това е характерология в процес, пълна с живот и енергия, той осветлява личността в много посоки.“ Чрез този „диалог“ писателят е получил възможността откровенно да сподели своите „истини“ и духовни максими, да изложи свободно разсъжденията си по важни въпроси, засягащи широк кръг от нашата литературна общественост.

„Диалогичният“ принцип като една своеобразна „характерология в процес“ повече или по-малко присъствува във всички анкети, но не във всяка от тях е функционален, често остава само момент, малък „пробив“ в спокойно-епичния ход на „разпитната метода“. Естествено тук става дума и за индивидуалната творческа специфика на анкетирания, но и за недостатъчната подготвеност на анкетатора, който се задоволява само с възможностите на предварителната „програма“.

Но въпреки тези слабости, всяка една от досега излезлите шестнадесет анкети има свой характерен облик, свой методологически акцент, свой диалогичен „темперамент“. В анкетата с Теодор Траянов той е във възкресяването на една от най-оригиналните творчески личности в българската литература; в анкетата с Калина Малина — в типично женската наблюдателност върху „мъжките“ литературни нрави; в анкетите с Георги Караславов и Младен Исаев — в пълнокръвното социално-биографично документиране; в анкетата с Илия Волен — в лаконичната, но богата на наблюдения и синтези мисъл на писателя; в анкетата с Александър Геров — в изгарящата ангажираност със света на изкуството; в анкетата с Андрей Гуляшки — в целенасоченото търсене на паралели между житейско-социален и творчески опит; в анкетата с Добри Жотев — в интригуващото монологично саморазкриване на писателя; в анкетата с Вичо Иванов — в духовитото извайване на позабравени литературни образи от миналото; в анкетите с Крум Григоров и Чудомир — в интимното докосване до близкия човек; в анкетата с Давид Овадия — в безпримерно честната позиция на комуниста творец; в анкетата с Генчо Стоев — в задълбоченото навлизане в творческата лаборатория на писателя; в анкетата с Ламар — в обаятелното проникване в битово-житейския стил на поведение на писателя; в анкетата с Иван Мартинов — в категоричните социално-граждански жестове на твореца.

Разбира се, ако за читателя литературните анкети, които обхващат като цяло един значителен отрязък от литературната история и съвременността, са интересни с всичко, което се разказва и споделя в тях, то за литературния изследовател, за подготвения и информиран читател те са още по-интересни с това, което е премълчано, пропуснато по една или друга причина в тях. В случая „мълчанието“ или „табуто“, за което споменава и Стефан Коларов в анкетата си с Георги Караславов, е субективна творческа проява, то също характеризира личността и се превръща в елемент на анкетите.

Любопитни биха били и някои статистически изследвания върху анкетите, които да разкрият към кои въпроси писателите имат най-голямо предпочитание и кои с охота премълчават, какви страни, явления, прояви от литературното минало остават тенденциозно неосветлени. Още по-необходимо е да се „засекат“ от различни страни лично-творческите позиции на анкетираните автори по един определен проблем, за да се открият сходствата и различията в тяхната субективна интерпретация. Но това са въпроси, които тепърва ще привличат критическото внимание. Защото няма съмнение, че върху анкетния материал рано или късно ще се натрупа солидна критическа книжница, че той ще стане основа за някои от най-плодотворните разговори и дискусии в нашата литературна действителност, че те не само ще попълват културно-историческото познание, но и ще усилват жаждата по него на идващите нови литературни поколения. С други думи, поредицата „Литературни анкети“ обещава да се превърне в един от ярките културно-исторически и научни факти от литературно-историческото самосъзнание на българската литература.